

EDUKACJA NAJMŁODSZYCH – DŁUGOTERMINOWA INWESTYCJA W ŚRODOWISKO. PREZENTACJA AUTORSKIEGO PROGRAMU /.../ REALIZOWANEGO W PARKU NARODOWYM GÓR STOŁOWYCH

Dorota Duszyńska

Abstrakt

Kształtowanie właściwych postaw człowieka wobec przyrody jest jednym z kluczowych celów ochrony środowiska. Edukację ekologiczną można i powinno się realizować na każdym szczeblu procesu zdobywania wiedzy przez człowieka, jednak największy efekt osiągniemy wychodząc do najmłodszych dzieci. Dodatkowo, jeśli edukacja ta nie jest okazjonalna a cykliczna, to wyraźnie kształtuje w odbiorcy pozytywne nawyki względem przyrody. Młody człowiek tym, czym za młodu nasiąknie, będzie procentował w późniejszym życiu.

Park Narodowy Gór Stołowych w 2006 r. przystąpił do realizacji programu edukacji środowiskowej *Czym skorupka za młodu nasiąknie... czyli jak pokochać przyrodę, żeby ona pokochała nas*. Jest to program autorski Gorczańskiego Parku Narodowego. Adresatami są nauczyciele i uczniowie klas I – III szkoły podstawowej. Główne założenia programu określają, że najbardziej efektywną metodą w procesie edukacji jest praca z jedną grupą dzieci przez kilka lat. Program obejmuje cykl 10 zajęć w każdej z klas. W klasie I uczniowie są uwrażliwiani na przyrodę, w klasie II zdobywają wiedzę, a w III uczą się chronić przyrodę w swoim otoczeniu.

Od 2006 roku programem objętych zostało ok. 2000 nauczycieli nauczania zintegrowanego. Pieczę nad tą rzeszą ludzi sprawuje ponad 60 koordynatorów terenowych z całego kraju, którzy mają za zadanie między innymi przeszkolić grono pedagogiczne do prowadzenia zajęć z dziećmi oraz wyposażyć w materiały dydaktyczne do pracy.

W listopadzie 2006 r. w Parku Narodowym Gór Stołowych odbyły się pierwsze warsztaty dla nauczycieli biorących udział w programie – rozpoczęto tym samym długoterminową współpracę z okolicznymi szkołami – jako niewątpliwą inwestycję w środowisko w trosce o jego stan dzisiaj jak i w przyszłości.

EDUCATION OF THE YOUNGEST - THE LONG-TERM INVESTMENT FOR ENVIRONMENT. THE AUTHOR'S PROGRAMME /.../ REALISED IN THE STOLOWE MOUNTAINS NATIONAL PARK (POLISH SUDETES)

Abstract

The main goal of the environment protection is to form proper attitude of man towards the nature. This is why the ecological education should be realised on each level of the man teaching process, but the best effect is achieved when we work with the youngest children. Additionally, distinctly positive habits towards nature, are created when the education is not accidental, but cyclic. In the year 2006 Stolowe Mountains National Park started the realisation of the environmental education programme *What is bred in the bone... ... that is to say – how to fall in love with nature, in order it falls in love with us*. Gorce National Park is an author of the programme. Teachers and pupils of I – III elementary school classes are the receivers of it. According the main assumption of the programme, the work with the very same group of children for several years is the most effective method of the education. Programme includes the cycle of 10 trainings in each class. During the first year of education pupils are sensibilized with nature, during the second one they gather natural knowledge, but in the period of the third they are learning how to protect the nature in their neighbourhood.

Since 2006 the programme have been realised for about 2000 elementary school teachers. More than 60 co-ordinators have them in care in the terrain of all over the country. The co-ordinators tasks are training of teaching staff and providing didactic materials for the work.

The first workshop for teachers taking part in programme took place in Stolowe Mountains National Park in November 2006 – thereby the long lasting co-operation with local schools started. We feel sure that it is very good investment for environmental protection in our days as it is in the future.

Wstęp

Program *Czym skorupka za młodu nasiąknie, czyli jak pokochać przyrodę, żeby ona pokochała nas* powstał z myślą o kształtowaniu w dzieciach, rozpoczynających swoją edukację, świadomego funkcjonowania w środowisku i korzystania z niego. Przez doświadczanie własnej wrażliwości i przeżywanie kontaktu z otaczającą nas przyrodą każdy z uczestników programu, a więc nie tylko uczeń, ale nauczyciel, rodzic i koordynator dostaje możliwość obcowania, poznania i zrozumienia procesów oraz zasad jakimi rządzi się świat przyrody. Jednocześnie uczestnik postrzega siebie jako część składową środowiska, która powinna współgrać z jego pozostałymi komponentami. Uczestnicząc w programie, uczymy się odpowiedzialnego korzystania ze środowiska.

Program *Czym skorupka za młodu nasiąknie...* został opracowany i przygotowany przez Gorceński Park Narodowy w 2002 roku na konkurs organizowany przez Ministerstwo Środowiska, Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Warszawie oraz Redakcję *AURY* na najlepszy projekt edukacji ekologicznej. W konkursie tym uzyskał wyróżnienie. Autorkami programu są Krystyna Popko – Tomaszewicz i Mariola Stefanik. Program adresowany jest do uczniów i nauczycieli nauczania zintegrowanego (kl. I–III) ze szczególnym uwzględnieniem mieszkańców obszarów przyrodniczo cennych, chronionych i ich otulin.

Cele programu

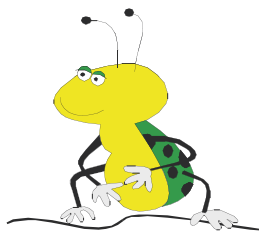
Aby rozbudzić i rozwijać wrażliwość na piękno przyrody, zdobywać i doskonalić umiejętności obserwowania i analizowania zjawisk przyrodniczych, kształtować pozytywne więzi ze środowiskiem i odpowiedzialność za jego stan, tworzyć więzi z regionem tzn. *małą ojczyzną* oraz wypracowywać proekologiczne postawy i nawyki, a w szczególności angażować uczniów w aktywne formy ochrony przyrody we własnym otoczeniu, praca z jedną grupą trwa przez 3 lata. Obejmuje cykl 10 zajęć w każdej z klas. Tematy dostosowane są do rocznego cyklu życia przyrody i realizowane są w kolejnych miesiącach roku szkolnego. Ponadto dotyczą zagadnień z najbliższego otoczenia uczniów – gatunków, siedlisk i ekosystemów. Uczniowie uczą się i poznają przyrodę, którą spotykają na co dzień. Zakres materiału zawarty w programie jest zgodny z podstawą programową kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych.

Struktura programu

Program został podzielony na 3 bloki, z których każdy ma swoje hasło przewodnie. W roku pierwszym brzmi ono: *Jesteśmy wrażliwi!*, w roku drugim: *Zdobywamy wiedzę*, jako że wrażliwość pobudza do zdobywania wiedzy, a w roku trzecim: *Chronimy przyrodę w naszym otoczeniu!* bowiem wrażliwość i wiedza mobilizuje do działania (tab. 1).

W pierwszym roku zwracamy największą uwagę na ćwiczenia z serii *Otwieramy oczy, uszy, nosy, ręce...*, które kształtują wrażliwość i otwartość na przyrodę. Dziecko wrażliwe jest przygotowane do zdobywania wiedzy i rozwijania pasji przyrodniczej w dalszych etapach.

Przewodnikiem po świecie przyrody jest Robaczek – *Podglądaczek*. Został on stworzony, by wzmacniać budowanie pozytywnych emocji uczniów w stosunku do przyrody i do realizowanych zadań.

Ryc. 1. Robaczek – *Podglądaczek*
Fig. 1. Little Insect – „Peeper”

Tab. 1. Struktura programu *Czym skorupka za młodu nasiąknie, czyli jak pokochać przyrodę, żeby ona pokochała nas*

Table 1. Structure of the programme: “What is bred in the bone... .. that is to say – how to fall in love with nature, in order it falls in love with us”

Poziom nauczania	Cele	Tematy zajęć
Klasa I „Jesteśmy wrażliwi”	<ul style="list-style-type: none"> - doświadczenie własnej wrażliwości zmysłowej - otwarcie na wszelkie przejawy życia w przyrodzie - rozbudzenie poczucia więzi z otaczającym środowiskiem - akceptacja dla innych osób 	1. Ziemia to nasz dom, poznajemy ją i chronimy.
		1. Przyroda jest doskonała, uczymy się ją naśladować. Przygotowujemy się do zimy.
		1. Historia regionu to historia mojej rodziny.
		1. Pomagamy ptakom przetrwać zimę.
		1. Dbamy o czystość powietrza w naszej okolicy, szkole i w domu.
		1. Jak różnorodny jest świat przyrody. Zobacz! Każdy jest inny – każdy jest potrzebny.
		1. Nie wypalamy traw, chronimy zwierzęta naszych łąk i pól.
		1. Witamy wiosnę razem z mieszkańcami lasu.
		1. Wiosenne koncerty. Uczymy się słuchać i rozumieć głosy ptaków.
		10. Zioła i chwasty – leki z zielonej apteki.
Klasa II „Zdobywamy wiedzę”	<ul style="list-style-type: none"> - rozbudzenie pasji samodzielnego poznawania przyrody - rozwijanie umiejętności analizowania zjawisk przyrodniczych - dostrzeganie i zrozumienie związków pomiędzy elementami przyrody - zrozumienie roli człowieka w środowisku przyrodniczym 	1. Przyroda to skarbiec. Szukamy do niego klucza.
		1. Mały świat pod naszymi stopami. Pochylamy się by go poznać.
		1. Pomagamy naszym skrzydlatym przyjaciółom.
		1. Poznajemy tradycje świąteczne naszego regionu.
		1. Życie codzienne dawnej wsi. (*2)
		1. Kumkająca straż naszych łąk, czyli jak polubić żaby.
		1. W lesie jesteśmy tylko gośćmi. Szanujemy zwyczaje gospodarzy.
		1. Po co Pan Bóg stworzył kwiaty?
		1. Na kolorowym dywanie, czyli spotkanie z mieszkańcami łąki.
		1. Jesienne podróże. Poznajemy wędrowniki zwierząt.
Klasa III „Chronimy przyrodę w naszym otoczeniu!”	<ul style="list-style-type: none"> - poznanie zagrożeń środowiska ze strony człowieka - uświadomienie własnej odpowiedzialności za stan otoczenia - osobiste i trwale zaangażowanie w ochronę przyrody we własnym otoczeniu 	1. Poznajemy mieszkańców naszych rzek.
		1. Jesienne i zimowe kłopoty zwierząt leśnych i polnych.
		1. Czy zasypią nas śmieci? (*2)
		1. Wiosenne wędrowniki żab.
		1. W przyrodzie nic nie ginie. Budujemy kompostownik.
		1. Las to nie tylko drzewa.
		1. Rozumiemy świat przyrody. Żyjemy mądrze i zdrowo.
		1. Poznajemy park narodowy (krajobrazowy, LKP) i cieszymy się z jego sąsiedztwa

Realizacja programu

Większość tematów przeznaczona jest do realizacji w terenie, co wymaga odpowiedniego przygotowania, w tym dostosowania terminu zajęć do pogody, znalezienia odpowiedniego terenu (ekosystemów, gatunków roślin i zwierząt będących przedmiotem zajęć), wcześniejszego założenia eksperymentu (wiele tematów wymaga przygotowania doświadczeń w klasie i śledzenia ich przez kilka dni lub tygodni przed właściwą realizacją) lub też wcześniejszego wykonania zadania domowego przez uczniów.

Wbrew pozorom przygotowanie do ćwiczeń nie jest skomplikowane i nad wyraz czasochłonne. Nauczyciele, którzy przez 4 lata testowali program, stwierdzili, iż w praktyce nie sprawia ono trudności. Tematy realizowane były zarówno w szkołach wiejskich, liczących kilkudziesięciu uczniów jak i w szkołach miejskich, z kilkuset uczniami i dawały zbliżone efekty.

Pakiet edukacyjny

Pakiet edukacyjny do programu to zestaw materiałów do pracy dla nauczyciela i ucznia. Składa się on z następujących składników:

- Poradnika dla nauczyciela,
- Zestawu do ćwiczeń,
- Płyty CD audio z nagraniami głosów ptaków i płazów,
- Prezentacji multimedialnej,
- Strony internetowej.

Fot.1. Pakiet edukacyjny (fot. D. Duszyńska)
Photo 1. Educational package (photo D. Duszyńska)

Fot. 2. Poradniki dla nauczycieli (fot. D. Duszyńska)
Photo 2. Guidebooks for teachers (photo D. Duszyńska)

Poradnik podzielony jest na 3 części:

- klasa I – *Jesteśmy wrażliwi*,
- klasa II – *Zdobywamy wiedzę*,
- klasa III – *Chronimy przyrodę w naszym otoczeniu*.

Poradnik zawiera szczegółowe scenariusze lekcji. Opisują one krok po kroku przygotowanie do zajęć, ich przebieg oraz instrukcje wykonania ćwiczeń i obserwacji. Każdy scenariusz wyposażony jest w materiały pomocnicze dla nauczyciela tj. artykuły oraz miniatury pomocy dydaktycznych (tablic demonstracyjnych, kluczy

i ilustracji). Scenariusze bogate są w propozycje ćwiczeń i obserwacji, z których nauczyciel może wybrać dowolne – dostosowane do indywidualnych możliwości uczniów, czasu oraz warunków terenowych, a następnie zaplanować przebieg zajęć. Najbardziej obszerne tematy można podzielić i zrealizować w dwóch terminach.

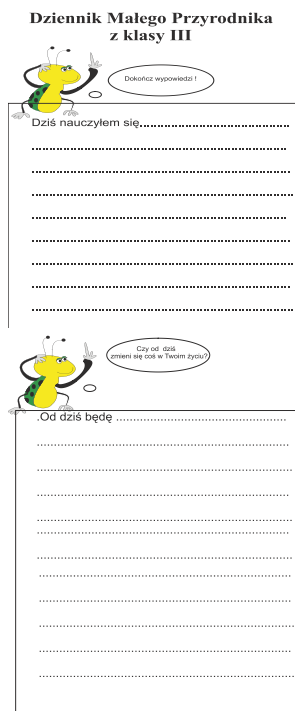
Kolejnym elementem pakietu jest zestaw do ćwiczeń, czyli segregator który zawiera karty pracy dla uczniów, plansze demonstracyjne oraz *Dziennik Małego Przyrodnika*.

Karty pracy dla uczniów opracowane zostały do wszystkich tematów. Uczniowie wypełniają je w trakcie zajęć w klasie lub w terenie, lub też jako zadanie domowe. Zadania są podsumowaniem i utrwaleniem wiedzy i umiejętności zdobytych w trakcie zajęć.

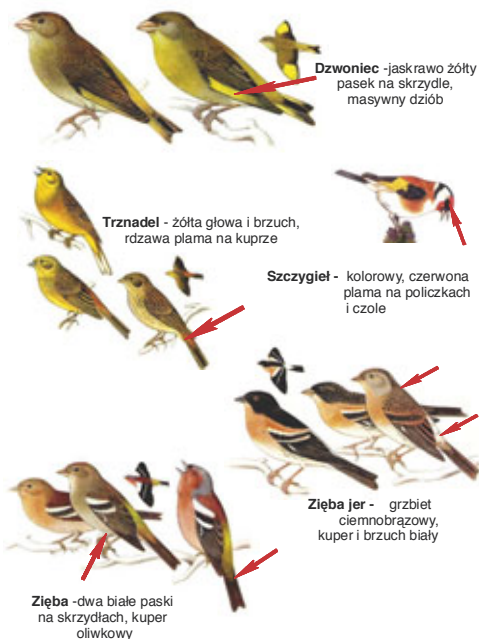
Wzorce kart są umieszczone w segregatorze i służą do powielania.

Istotnym elementem zestawu jest *Dziennik Młodego Przyrodnika*, w którym uczniowie, po każdych zajęciach samodzielnie zapisują własne doświadczenia w formie plastyczno – literackiej. Ich rysunki i wypowiedzi są wskazówką dla nauczycieli odnośnie realizacji pakietu, a także formą ewaluacji programu.

W zestawie do ćwiczeń zawarte są także **54 plansze demonstracyjne** z kluczami oraz ilustracjami ptaków, płazów, drzew i roślin zielnych, które można zabrać w teren lub powiesić w klasie (ryc. 3).

Ryc. 2. Dziennik Małego Przyrodnika
Fig. 2. Diary of Little Naturalist

Ryc. 3. Plansza: Ptaki w karmniku
Fig. 3. Chart: Birds at birdtable

Ryciny z: "Jaki to ptak" W. Cenny, K. Dychal

Do realizacji niektórych zajęć, np: *Witamy wiosnę razem z mieszkańcami lasu, Wiosenne koncerty, Uczymy się słuchać i rozumieć głosy ptaków czy Wiosenne wędrówki żab* konieczne jest poznanie dźwięków przyrody. W tym celu wyposażono pakiet w płytę CD audio, na której znajduje się 40 ścieżek dźwiękowych z nagraniami głosów ptaków i płazów. Pakiet obejmując również prezentację multimedialną. Przedstawia ona program, zawiera wskazówki jak korzystać z pakietu i jak wykonywać niektóre ćwiczenia oraz zawiera scenariusze zajęć i karty pracy w postaci plików PDF.

Do bezpośredniej wymiany poglądów, dzielenia się własnymi doświadczeniami z realizacji programu czy rozwiązywania kwestii spornych, na początku 2007 roku zostanie stworzona strona internetowa programu. Umożliwi ona bieżący kontakt organizatorów projektu z koordynatorami lokalnymi oraz nauczycielami.

Zasięg programu

Program *Czym skorupka za młodu nasiąknie... czyli jak pokochać przyrodę, żeby ona pokochała nas* przez 4 lata był testowany w Gorczańskim Parku Narodowym. W 2006 roku dzięki środkom finansowym uzyskanym w Narodowym Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej objął swoim zasięgiem cały kraj. W trakcie warsztatów zorganizowanych przez Gorczański Park Narodowy do pracy w programie przeszkolonych zostało 60 koordynatorów lokalnych. Każdy z koordynatorów ma pod swoją opieką co najmniej 25 nauczycieli, których przygotowuje do prowadzenia zajęć z uczniami. Szkolenia nauczycieli organizowane są w formie warsztatów i obejmują trzy spotkania (jesienne, zimowe i wiosenne), w trakcie których pedagodzy wykonują niektóre ćwiczenia zawarte w scenariuszach, głównie z serii uwrażliwiających: *Otwieramy oczy, uszy, nosy, ręce...* Szkolenia mają na celu rozbudzić w nauczycielach pasję poznawania przyrody, którą będą przekazywać uczniom w trakcie lekcji.

Łącznie programem objętych zostało ponad 2000 nauczycieli i ok. 50 000 uczniów z klas I–III.

Realizacja programu w Parku Narodowym Gór Stołowych

Park Narodowy Gór Stołowych przystąpił do realizacji programu w 2006 roku. Bierze w nim udział 32 nauczycieli nauczania zintegrowanego z 9 szkół podstawowych położonych w otulinie PNGS.

W listopadzie 2006 roku przeprowadzone zostały pierwsze, jesienne warsztaty dla nauczycieli, w trakcie których nauczyciele, wspólnie z koordynatorem i autorkami programu wizytującymi w PNGS uczyli się m. in. słuchać i rozumieć głosy przyrody, tworząc własną mapę dźwiękową, poznawali świat wszystkimi zmysłami m. in. dotykając i poznając korę, liście, pęd wybranego drzewa oraz zapamiętując drogę do niego. W trakcie innych wykonywanych ćwiczeń pochylali się, aby dostrzec i poznać *mały świat* pod stopami, a także starali się odpowiedzieć na pytanie: jaki to ptak? obserwując z lornetką w terenie.

Jednym z ćwiczeń przeprowadzonych na warsztatach był *mikrokosmos*. Zadanie polegało na odnalezieniu elementu, który przedstawiony był na zdjęciu. Każdy z uczestników otrzymał kartonik z fragmentem zdjęcia. Zdjęcia robione były dzień wcześniej i zawierały elementy z najbliższego otoczenia: w tym przypadku z terenu przy Muzeum Żaby w Kudowie Zdroju.

Fragmenty przedstawiane na zdjęciach mogą zawierać mniej lub bardziej szczegółowe przedstawienia sfotografowanych np. roślin, pni drzew, owoców itp. Poziom trudności fragmentów dostosowujemy do grupy, z jaką mamy zajęcia.

Fot. 3. *Mikrokosmos* (fot. T. Mazur)
Photo 3. Microcosmos

Fot. 4. Warsztaty w PNGS (fot. T. Mazur)
Photo 4. Workshops in PNGS

Literatura

Popko-Tomasiewicz K., Stefanik M. 2006. *Pakiet edukacyjny: Czym skorupka za młodu nasiąknie... czyli jak pokochać przyrodę, żeby ona pokochała nas.* Gorczański Park Narodowy. NFOŚiGW, Poręba Wielka.

Dorota Duszyńska
Park Narodowy Gór Stołowych
d.duszynska_pngs@interia.pl